

Enestående Universel Værdi?

Et oplæg til diskussion af verdenskulturarens grundlæggende problemer

Andreas Bonde Hansen, stud.mag., Københavns Universitet

Denne artikel er en præsentation af nogle af verdenskulturarens grundlæggende problemstillinger. Artiklens fokus ligger på verdenskulturarens bærende udvælgelseskriterium, "Enestående Universel Værdi" med det formål at få danske arkæologer til at forholde sig til problemerne omkring dette begreb.

Indledning

Verdenskulturaren på vore breddegrader nyder i disse år stor opmærksomhed i arkæologisk sammenhæng. Et stort anlagt arkæologisk forskningsprojekt har i de senere år, præget Jelling, større udgravninger planlægges ved Roskilde Domkirke, som følge af den fremtidige opførelse af et besøgscenter ved kirken, og vikingetidens ringborge er blevet optaget på den såkaldte 'Tentative list' – verdenskulturares aspirantliste. Ydermere er en serienominering, af udvalgte skandinaviske, tyske og lettiske vikingetidslokaliteter (deriblandt Jelling og ringborgene) i støbeskeen. Alligevel er det mit indtryk, at en overvejende del af den danske arkæologstand har en begrænset viden om verdenskulturarens grundlæggende forhold og problemstillinger. Verdenskulturaren og dens problemstillinger kan dog hurtigt blive en del af den daglige virkelighed for danske arkæologer, idet der må tages højde for verdenskulturarens præmisser ved arkæologisk virksomhed på de listede lokaliteter. Formålet med denne artikel er derfor at præsentere nogle af disse grundlæggende problemer, som verdenskulturarens-konceptet efter min mening indeholder, og som danske arkæologer bør forholde sig til.

Verdenskulturaren – en præsentation

Når en lokalitet indstilles til at blive optaget på UNESCOs liste over verdenskulturarens, sker det i første omgang på baggrund af en udvælgelse, der er foretaget af den nationale kulturarensstyrelse. Den nationale kulturarensstyrelse har således ansvaret for den første faglige vurdering og præsentation. Derefter er det som oftest fagfolk tilknyttet NGO'et ICOMOS (International Council On Monuments and Sites), der vurderer og videre indstiller lokaliteter

til verdenskulturarenslisten. Den endelige beslutning om en given lokalitet skal optages på verdenskulturarenslisten, træffes dog af 'World Heritage Committee', som er et politisk organ, der ikke forpligtiget til at følge ICOMOS anbefalinger, om end der (for det meste) er præcedens der for.

Den grundlæggende præmis for at blive indstillet og optaget på Verdenskulturarenslisten er, at lokaliteten opfylder UNESCOs kriterium for Enestående Universel Værdi. Det er fagfolkene fra ICOMOS, der afgør om en lokalitet lever op til dette. "Outstanding Universal Value" (Enestående Universel Værdi) er dog et diffust begreb, og i realiteten er der dog også andre prioriteringer og hensyn der spiller ind (dem vender jeg tilbage til).

Helt konkret hviler Enestående Universel Værdi på tre søjler. 1: At lokaliteten repræsenterer kulturhistoriske eller æstetiske kriterier, man fagligt og politisk vurderer at være vigtige for menneskeheden. 2: At lokaliteten repræsenterer autenticitet og integritet. 3: At lokaliteten er underlagt en (relativt velfungerende) national kulturarensadministration. Fænomenet Enestående Universel Værdi og dets tre søjler er selvfølgelig blevet diskuteret over mange år (se bl.a. Smith & Watson 2009:33ff.; Titchen 1995). Dansk arkæologi synes dog fraværende i denne diskussion. Denne artikel skal derfor ikke ses som ny forskning eller nye epistemologiske perspektiver men som et oplæg til øget refleksion på området.

Arkæologien i Verdenskulturaren

Indledningsvis er det vigtigt at give et billede af, hvordan arkæologien optræder i verdenskulturarens regi. Den definition af arkæologi, man indenfor verdens-

arven arbejder med, stammer primært fra UNESCOs New Delhi-aftalen fra 1956, samt ICOMOS arkæologiske retningslinjer fra 1990. Her defineres arkæologien kort fortalt, som fortidige materielle levn, der frembringes bl.a. via udgravninger eller 'surveys', hvilke udføres af kvalificerede fagfolk (hvilke ikke er defineret yderligere). Retningslinjerne er begge generelt kendetegnet ved, at være meget lidt specifikke og handle mere om hensigter indenfor administration af kulturarven end om arkæologisk praksis¹. Det er altså i høj grad op til de enkelte nationer at tolke, hvordan den konkrete, arkæologiske praksis skal udmøntes i henhold til udstukne retningslinjer og i henhold til Enestående Universel Værdis tre søjler. Arkæologien er til gengæld eksplicit tilstede på verdensarvslisten, idet lokaliteter optræder under navne som "Archaeological remains of..."² og lignende. Det at noget er arkæologisk, synes ligesom at have værdi i sig selv. Ordet "Arkæologisk" optræder også eksplicit i verdensarvskonventionen³. Heri flourer "arkæologi" dog intet sted som en specifik videnskab, men derimod altid i led med andre videnskaber – f.eks. "arkæologisk materiale af etnografisk interesse" (forfatterens egen oversættelse)⁴ eller lignende vendinger.

Karakteren af de arkæologiske lokaliteter varierer også betragteligt. Både lokaliteter af klar klassisk arkæologisk karakter som "Archaeological site of Delphi"⁵, forhistoriske arkæologiske lokaliteter som Birka eller nyere tids lokaliteter, som kaffeplantager på Cuba⁶ er repræsenteret på listen. ICOMOS havde i mange år et udpræget kunst-orienteret fokus, hvilket også prægede den arkæologiske del af verdensarvslisten, indtil 1990. Derefter begyndte man, via underafdelingen ICAHM (International Committee on Archaeological Heritage Management) at fokusere mere på, hvad vi her i Norden nok ville forstå ved forhistoriske arkæologiske lokaliteter. Herefter er arkæologien blevet toneangivende ved en lang række lokaliteter, der ikke direkte er listet grundet arkæologiske kvaliteter, men som alligevel via generationers arkæologisk forskning er blevet tillagt en symbolværdi, som man mener, har relevans for hele menneskeheden. Jelling og Tanum er gode eksempler på dette. Ovenforstående eksempler på arkæologiens funktioner i verdenskulturarven er en understregelse af, at arkæologien er en bred aktør i verdenskulturarvens grund-

læggende forhold. Mere konkret sidder arkæologer med i en række betydningsfulde instanser: De nationale kulturarvsstyrelser som i første omgang er dem der udvælger de potentielle lokaliteter, og i de rådgivende NGO'er, som står for den faglige evaluering. Tilmed har der i enkelte tilfælde, været arkæologer med i de nationale (politiske) delegationer i World Heritage Committee og blandt diverse uvildige (og ofte 'ad hoc'-baserede) rådgivere, som til tider bliver inddraget i NGO'ernes arbejde og lignende. Ydermere står en del arkæologer for bevarings- og forskningsarbejde med verdensarvslokalteter gennem deres daglige arbejde på lokaliteter, der er på verdensarvslisten. Derved er et væld af arkæologer med til at forme Enestående Universel Værdi som diskurs.

Det universelle problem

Den måske mest pågående problemstilling ved verdenskulturarven er brugen af begrebet Universel Værdi. Begrebet har et fag-epistemologisk problem både i forhold til brugen af begrebet universel (for kan man overhovedet tale om kultur af universel værdi?) og i forhold til de kulturhistoriske fokusområder, som man indenfor UNESCO og ICOMOS har udvalgt (hvilke, vender jeg tilbage til). Hvis man overhovedet kan tale om, at noget kulturelt kan tolkes som universelt, må det være det forhold, at de fleste kulturer synes at manifestere sig gennem en form for symbolik – altså det, at kulturen ofte afspejler sig i en fast form, som er tillagt en særlig værdi. Men her stopper fællestrækkene mellem verdens kulturer så også. De faste symbolers betydning er bestemt af en lang række sociale og historiske forhold, som varierer alt efter kontekst – vi kan kalde det kulturel habitus og praksis (Agergaard 2007:263) eller virkeliggørelse gennem diskurs (Foucault 1970 (1999):16 ff.). Anerkendelsen af at vores kulturfænomener er en relativ og kontekstbestemt størrelse, har været fremherskende gennem tredive års teoretisk udvikling indenfor kulturvidenskaberne (Banard 2000:139 ff.). Derfor er Enestående Universel Værdi et udtryk for et dybt forældet kultursyn og/eller en diskursiv vending, der giver meget lidt mening i den faglige sammenhæng, hvori den skal fungere.

I mere praktisk form handler Enestående Universel Værdi om at afgøre, hvad der kan karakteriseres som sådan. Dette kræver selvfølgelig nogle valg og

fravalg, og man har været nød til at foretage nogle officielle prioriteringer. ICOMOS har fabrikeret en udførlig liste (ikke at forveksle med hverken tentative list eller listen over verdensarv), hvorpå en række kulturhistoriske temaer er nævnt som verdenskultur- arvens fokusområder. På listen er det tydeligt, at de europæiske (samt nær-europæiske, f.eks. mellem- østlige) kulturhistoriske elementer synes at være overrepræsenteret (f.eks. antikken, jernalder, renæssance, etc.)⁷. Ikke-europæiske punkter, som f.eks. 'afrikansk civilisation', er dog nævnt. Termer som disse bærer dog stadig præg af en tydelig eurocentrisk tænkning idet, at civilisation i sig selv kan siges at være et begreb konstrueret ud fra en europæisk udviklingsforståelse, hvorpå selv de mest avancerede, oprindelige afrikanske samfund ikke nødvendigvis vil passe (Festa & Carey 2009:8). Det skal nævnes, at de kinesiske og indiske kulturer synes at være ret så velrepræsenterede, men umiddelbart passer disse også godt ind i den europæiske forståelse af civilisation (Siral Ahmed 2009:168 ff.). Denne eurocentriske diskurs har i praksis bevirket, at en stor del af verdenskultur arven i den tredje verden er koloniale monumenter (portugisisk barok, slaveforter og lign.)⁸. Dette leder således op til en diskussion, om universalismen skal repræsenteres gennem de mest betydningsfulde kulturer – hvilket i så fald vil være bestemt af vores moderne historie- forståelse – eller om en repræsentation af alle kulturer er målet. I denne forbindelse er det vigtigt at nævne, at mellemfolkelig kulturforståelse af UNESCO ses som en fredsskabende faktor (Boel 2010: pers.komm.). Et universelt, kulturelt tilhørs- forhold, bl.a. konstrueret af arkæologien er altså en del af en større mission, hvilket kan være blandt årsagerne til, at man så hårdnakket holder fast i begrebet.

Det nationale problem

Den ovenstående diskussion leder hen til det næste problem med Enestående Universel Værdi idet, at nationale og regionale interessers diskurs spiller ind i en sådan grad, at det grundlæggende modarbejder verdensarvens internationale (universelle) karakter. Dette sker primært igennem det førnævnte forhold, at det er op til den enkelte nation selv at 'opdage' sin verdenskultur arven gennem de lokale museer og nationale kulturarvsstyrelser. Også Danmarks verdens- arvs-lokaliteter har et stærkt nationalt præg, hvilket man på ingen måde lagde skjul på, da man skulle

argumentere for lokalitetens optagelse. Læser man den fil, hvori argumentationen for Jellings optag på verdensarvslisten findes (som ligger på UNESCOs arkiver i Paris), er der gjort forbløffende lidt for at konstruere internationale perspektiver (se bl.a. Krogh 1983:183ff., som udgør den primære arkæologiske argumentation i 'Jelling-filen'). National diskurs reproduceres altså indirekte gennem verdenskultur- arven. Det bliver derved paradoksalt nok den national-orienterede diskurs, der skal forsvare lokalitetens enestående universelle værdi – d.v.s. at det bliver de nationale kvaliteter ved den givne lokalitet, der også skal give den værdi for resten af verden. Det skal dog siges, at der arbejdes på at gøre Jelling til en del af en større fællesnominering, der skal rumme en række nordeuropæiske vikingetids- lokaliteter (deriblandt Birka, Pingvellir og Grobina) (Dehn 2011: pers. komm.). Men derved opstår spørgsmålet, om man ikke fabrikerer en sammen- hørighed mellem en række lokaliteter, der måske ikke er videnskabeligt belæg for?

Problemet med 'Autenticitet & Integritet'

Den sidste problemstilling, som jeg vil tage fat på, er den omkring repræsentationen af autenticitet og integritet. Autenticitet og integritet optræder i UNESCO-diskurs som to uadskillelige størrelser. Standarderne indenfor autenticitet og integritet kan – såfremt de ikke overholdes – være til genstand for sanktioner fra UNESCOs side – i yderste tilfælde en decideret fjernelse af lokaliteten fra verdens- arvslisten. Det særligt interessante ud fra et arkæologisk synspunkt er, at disse to begreber kan være selvmodsigende. Indenfor visse forståelser af autenticitet har det arkæologiske materiale lette kår, idet det repræsenterer – relativt – intakte førstehåndskilder (Willems 2010: pers. komm.). Men måden, hvorpå det autentiske arkæologiske materiale frem- bringes på, kan kompromitterer integriteten, idet arkæologiske udgravninger kan være ødelæggende. At foretage større udgravninger på en verdensarvs- lokalitet hører da også til sjældenhederne, men und- tagelser, som Jelling, synes nærmest at manifestere sig gennem arkæologisk forskning, idet hele konstruktionen Jelling er frembragt via arkæologisk forskning. Konstruktionen Jelling består nemlig i høj grad af kombinationen af runestenene, grav- kammeret, de tidligere faser af kirken etc. – alle objekter for (foruden runestenene) en integritets- kompromitterende, arkæologisk forskning. Lige-

ledes ville en række andre lokaliteter aldrig være fundet, hvis det ikke var for arkæologiske udgravninger og jeg vil påstå, at der overhovedet ikke havde været en verdenskulturarv, hvis det ikke var for praktisk arkæologi. Vi står altså, arkæologisk set, med en situation, hvor udgravninger, som i 'opdagelsen' af en lokalitet fremmer autenticitet og integritet, kompromitterer selv samme, idet arkæologiske udgravninger kan være ødelæggende af det autentiske levn.

Arkæologiske udgravninger kan både skabe og ødelægge synlighed, og synlighed synes generelt at betyde en hel del for UNESCO. Eksempelvis var et af argumenternes for, at Kronborg ikke blev optaget på verdensarvslisten første gang man ansøgte, at Helsingør værft skæmmede udsigten (oplysninger tilegnet på UNESCOs arkiver i Paris). Det hører til sjældenhederne, at arkæologiske lokaliteter er listet på baggrund af hvad der måtte være under jorden – altså det ikke-synlige. Logisk nok kan det for besøgende (som vægtes højt af UNESCO) være svært at nyde autenticiteten af monumenter, som man ikke kan se. Her står nordisk arkæologi for nogle af de mest markante undtagelser for dette synlighedsfokus, idet den store træ-basilika i Jelling – hvor kun stolpehullerne er tilbage (Krogh 1983:194f.) – er omfattet af verdensarvs-nomineringen og idet at Birka – hvor langt det meste befinder sig under jorden – også er med på listen.

Afslutning

Enestående Universel Værdi skal umiddelbart ses som en sproglig vending med et sympatisk formål og ikke som et oplæg til en faglig praksis. Og dog!

Selvom verdenskulturarvens kernebegreber må ses som genstande for politiske hensigtserklæringer med grundlag for en vis tolkning, kan de – såfremt de omgås forkert – få ret så mærkbar betydning for arkæologi i praksis. Dette ved, at begreberne er en del af bindende, internationale aftaler (bl.a. Verdensarvskonventionen af 1972). På lokaliteter omfattet af verdensarven – og dermed af disse aftaler – kan arkæologisk virksomhed i høj grad blive styret af et ønske om at imødekomme UNESCOs verdensarvens kernebegreber. Derved er refleksioner over verdenskulturarvens grundlæggende forhold en arkæologisk nødvendighed.

Denne artikel er som sagt et kort oplæg til en meget stor og kompleks diskussion, men jeg vil alligevel konkludere, at verdensarven er en blandt mange politiske konstruktioner, der på forskellig vis, er med til at virkeliggøre vores fag. Derfor vil jeg også understrege, at en stillingtagen til disse konstruktioner er en nødvendighed for arkæologer. Det er i den forbindelse vigtigt også at pointere, at der i diskussionen omkring Enestående Universel Værdi gemmer sig en række af vort fags mest pressende problemstillinger. Eksempelvis er det ikke noget ukendt fænomen, at de teoretiske strømninger, der udvikles på universiteterne, på visse områder er dårligt repræsenteret i praksis (Bertilsson 2011: pers. komm.). Arkæologiens reproduktion af nationalistisk diskurs er ligeledes et debatteret emne (Christiansen 2005:10 ff.) ligesom officiel lovgivning og retningslinjer for arkæologi er noget mange arkæologer står med til hverdag. Derfor er en refleksion over Enestående Universel Værdi også refleksioner over arkæologi.

[Fagfællebedømt artikel]

Litteratur

- Ahmed, S. 2009
Orientalism and the Permanent Fix of War.
 I: Carey, D. & Festa, L.: *Postcolonial Enlightenment.*
 Oxford University Press. Great Britain.
- Agergaard, S. 2007
 Pierre Bourdieu: *Outline of Theory and Practice* 1977.
 I: Høiris, O.: *Antropologiske Mesterværker.*
 Aarhus Universitetsforlag. Århus N. 257-269.

- Banard, A. 2000
History of Theory in Anthropology.
 Cambridge University Press. Edinburgh. 139-177.
- Christiansen, P.O. 2005
 Indledning – samlinger, fag og følelser.
 I: Christiansen, P.O.: *Veje til danskheden – bidrag til den moderne nationale selvforståelse.*
 C.A Reitzels Forlag. Viborg. 7-14.

Festa, L. & Carey, D. 2009

Provincializing Enlightenment.

I: Carey, D. & Festa, L.: *Postcolonial Enlightenment*.

Oxford University Press, Oxford. 5-16.

Foucault, M. 1970

Forfatterens forord til den engelske udgave, *The order of things* (London, 1970).

I: Foucault, M.: *Ordene og tingene – en arkæologisk undersøgelse af videnskaberne om mennesket*.

Spektrum, Viborg.

Krogh, K.J. 1983

The Royal Viking-age monuments at Jelling in the light of recent archaeological excavation. A preliminary report.

Acta Archaeologica vol. 53 – 1982. 183-216.

Smith, L & Waterton, E 2009

Heritage Communities and Archaeology.

Duckworth Debates. London. 25-81.

Titchen, S. 1995

On the construction of outstanding universal value – UNESCO's world heritage convention and the identification of assessment of cultural places for inclusion in the world heritage list.

Doctor of Philosophy, Australian National University.

Personlige kommentarer

Bertilson, Ulf: Dr., lendende arkæolog,

Riksantikvarembetet, tidl. i ICOMOS. Interview maj 2011.

Boel, Jens: Chefarkivar, UNESCO, Paris. Interview november 2010.

Dehn, Torben: Arkæolog, Kulturarvsstyrelsen.

Interview januar 2011.

Willems, Willem: Professor, University of Leiden,

ledende arkæolog i ICOMOS. Interview

december 2010.

Internethenvisninger (noter)

¹ www.international.icomos.org/charters/arch_e.htm;
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

² whc.unesco.org/en/list/211

³ & ⁴ : whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf: 2

⁵ <http://whc.unesco.org/en/list/393>

⁶ whc.unesco.org/en/list/1008

⁷ & ⁸ www.international.icomos.org/world_heritage/gaps.pdf: s. 20f